

Vučedolska kultura - lokalitet Vučedol i srodni lokaliteti na području istočne Hrvatske

Horvat, Sandra

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:020608>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

Odjel za povijest

**VUČEDOLSKA KULTURA –
LOKALITET VUČEDOL I SRODNI LOKALITETI
NA PODRUČJU ISTOČNE SLAVONIJE**

Završni rad

Studentica: Sandra Horvat

Mentorica: doc. dr. sc. Vlatka Vukelić

Sadržaj

1. UVOD	3
2. POVIJEST ARHEOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA VUČEDOLSKE KULTURE.....	4
3. VRIJEME, PROSTOR I PODJELA VUČEDOLSKE KULTURE	5
4. ŽIVOT VUČEDOLACA	7
4.1. NASOBINE.....	7
4.2. GOSPODARSKA DJELATNOST	8
4.3. RITUALI.....	10
4.4. UMJETNIČKA OSTAVŠTINA	11
5. LOKALITETI	12
5.1. RANA ILI PRETKLASIČNA FAZA – STUPANJ A	12
5.2. RANOKLASIČNA ILI ZRELA FAZA – STUPANJ B-1	13
5.2.1. NALAZIŠTE VUČEDOL I NJEGOVA TRI PLATOVA.....	14
5.2.1.1. VUČEDOLSKA GOLUBICA	15
5.3. KASNOKLASIČNA – STUPANJ B-2.....	16
5.3.1. VINKOVCI – ERVENICA i TELL TRŽNICA.....	16
5.3.1.1. POSUDA ORION	17
5.4. KASNA FAZA ILI FAZA REGIONALNIH PODVOJENOSTI VUČEDOLSKE KULTURE	18
5.4.1. SLAVONSKO-SRIJEMSKI TIP ILI STUPANJ C	18
5.4.2. SLOVENSKI TIP KASNE VUČEDOLSKE KULTURE.....	19
5.4.3. ZAPADNOBOSANSKI TIP KASNE VUČEDOLSKE KULTURE	19
5.4.4. JUŽNOBOSANSKI TIP KASNE VUČEDOLSKE KULTURE.....	20
5.4.5. ŠUMADIJSKI TIP KASNE VUČEDOLSKE KULTURE	20
5.4.6. MAKÓ-TIP KASNE VUČEDOLSKE KULTURE.....	20
5.4.7. NYIRSÉG-TIP KASNE VUČEDOLSKE KULTURE.....	21
6. ZAKLJUČAK	21
7. LITERATURA.....	22

1. UVOD

Ovim završnim radom predstaviti ćemo neke od osnovnih karakteristika Vučedolske kulture koja se pojavljuje krajem eneolitčkoga¹ razdoblja. Bit će predstavljen život Vučedolaca uz pomoć prikaza njihovih naseobina, rituala i djelatnosti kojima su se bavili. Zatim će naglasak biti stavljen na podjelu kulture na njezine horizonte² i specifičnosti njezinih pojedinih faza uz prikaz najvažnijih, a danas i najinterpretiranijih, lokaliteta. Početna prostorna jezgra vučedolske kulture nalazi se na području istočne Slavonije i Srijeme, točnije ishodište se nalazi na Međuriječju Save, Drave i Dunava, a u radu će biti prikazan domet njezina širenja, tj. ekspanzija kulture koja je predstavljala fenomen onoga vrijeme. Osim što je prostor na kojemu je bila prisutna zapanjujuć za onodobne prapovijesne kulture, ni broj stanovnika nije ništa manje impresivan. Sama kultura je zahvaljujući arheološkoj pažnji i zanimanju najbolje prezentirana prapovijesna kultura na području Republike Hrvatske. Ipak, s obzirom da vučedolska kultura nije isključivo lokalna pojava nego je bila prisutna na znatno širem europskom prostoru, ona ne predstavlja značaj samo za hrvatsku arheologiju već je njezina važnost svjetskih razmjera. Kao što ćemo vidjeti, Vučedolci prvi počinju sa serijskom proizvodnjom metala koristeći prve dvodijelne kalupe – proizvodnja metalnih predmeta će u doba širenja kulture postati i osnovna djelatnost. Danas je jedna od prvih asocijacija na kulturu i njihova keramika; vidjet ćemo da su se u pogledu keramičkih oblika i ornamentike Vučedolci poslužili dometima svojih prethodnika, ali je način na koji spajaju postojeće u nešto novo neizmjerljivo prepoznatljiv.

Danas je na području Vučedolu, uz neposrednu blizinu Dunava, smješten Muzej vučedolske kulture, megaprojekt dostupan široj javnosti od lipnja 2015. godine, ujedno je i dio projekta Arheološki park Vučedol. „Misija je sakupljanje, istraživanje, očuvanje, zaštita, prezentacija i interpretacija lokalnog identiteta, povijesti, kulture, umjetnosti, tradicijske, prirodoslovne i arheološke baštine istočne Hrvatske na dobrobit šire javnosti, obrazovanja svih dobnih

¹ Eneolitik ili bakreno doba razdoblje je koje se na prapovijesnoj sceni pojavljuje nakon mlađega kamenoga doba, a nasljeđuje ga brončano doba. Kao što i naziv sam za sebe dolazi, za vrijeme eneolitika sve se češće pojavljuju metalni predmeti uglavnom načinjeni od bakra:

<http://proleksis.lzmk.hr/590/>

² „Različite kulturne pojave ili faze na lokalnoj razini koje su međusobno povezane zajedničkim kulturnim obrascima ili dijagnostičkim izrađevinama.“:

<http://struna.ihjj.hr/naziv/arheoloski-horizont/32211/>

skupina društva i održivo korištenje kulturne i prirodne baštine.“³ Zahvaljujući koncepciji Muzeja, Vučedol je javnosti prikazan kao arheološki iznimno važan prapovijesni lokalitet naseljen i u šestome tisućljeću prije Krista. Dakako, projektom jača i turistička uloga Vučedola i njegova šira područja.⁴

2. POVIJEST ARHEOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA VUČEDOLSKE KULTURE

Ljubljansko Barje, prvi istraživani vučedolski lokalitet, i to prije više od 100 godina, predstavlja uvod u proučavanje vučedolske kulture. Javnosti je prikazan zahvaljujući radovima Karla Dežmana⁵ i Moritza Hoernes⁶. 1893. godine Franz Fiala⁷ istražuje lokalitet kasne vučedolske kulture, Debelo Brdo kod Sarajeva, a Hoernes ukazuje na međusobnu sličnost dvaju lokaliteta. Istraživanja na lokalitetu Vučedol vršena su 1897. pod palicom Josipa Brunšmida⁸, zatim 1938. pod vodstvom Rudolfa Schmidta⁹, a Viktor Hoffiller¹⁰ 1933. objavljuje veće količine nalaza s Vučedola, a kasnije i iz Sarvaša; tada sam lokalitet Vučedol i dobiva veći značaj. Za istraživanje lokaliteta s mađarskoga područja, Zók, zaslužan je rad Đ. Karapandžić. (Dimitrijević, 1994:267-268) Lokalitet Hrustovača je 1947. i 1948. godine istraživao A. Benac. Na području Srijema provedena su brojna manja istraživanja, najpoznatija su na lokalitetu Gomolava, Belegiš te Batajnice. Stojan Dimitrijević istražuje vinkovačke lokalitete, tell bivša Tržnica i Borinci, i Vučedol. Osim Barja, na slovenskome je području istraživan i lokalitet Ptujski grad. Jedno od značajnijih istraživanja je ono vršeno 1977./78. godine na tellu „Tržnica-Hotel“ u Vinkovcima; ono je značajno po ozbiljnosti i djelotvornoj podjeli rada kojom je vršeno te korištenim iskopavačkim metodama, a vođeno je

³ <http://vucedol.hr/hr/vizija-i-misija/>

⁴ <http://pogledaj.to/arhitektura/otvara-se-muzej-vucedolske-kulture/>

⁵ Karel Dežman (Idrija, 3. siječnja 1821 – Ljubljana, 11. ožujka 1889), političar, arheolog:
<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi172598/>

⁶ Moritz Hoernes (Beč, 29. siječnja 1852 – Beč, 10. srpnja 1917), osnivač Instituta za prapovijest i katedre za prapovijest na Sveučilištu u Beču:
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=25874>

⁷ Franz Fiala (1861 – 1898), kemičar, prapovijesničar, botaničar:
https://de.wikipedia.org/wiki/Franz_Fiala

⁸ Josip Brunšmid (Vinkovci, 10. veljače 1858 – Zagreb, 29. listopada 1929), studirao povijest i zemljopis na Sveučilištu u Beču. Također je pohađao i Arheološko-epigrafički seminar u Beču. Godine 1893. doktorirao je s temom iz povijesti grčkih kolonija u Dalmaciji. Kasnije, 1896., postaje prvim profesorom arheologije na zagrebačkom Sveučilištu:
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=9843>

⁹ Robert Rudolf Schmidt (1882 – 1950), njemački geolog i arheolog:
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=54923>

¹⁰ Viktor Hoffiller (Vinkovci, 1877 – Zagreb, 1954), arheolog:
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=25884>

od strane Aleksandra Durmana¹¹ i Stojana Dimitrijevića¹². Navedena istraživanja nisu jedina, ali su neka od poznatijih. Ona sva nisu bila istoga obujma i značaja, ali govore o širokoj popularnosti u proučavanju vučedolske kulture i pokazuju kako je kultura istraživana na širem području od njezina ishodišta (Dimitrijević, 1994:270-272).

Naziv kulture nije oduvijek glasio vučedolska kultura. Naime, postoje tri načina imenovanja kulture - kako tijekom početaka istraživanja vučedolskih nalazišta, lokalitet Vučedol nije prvi istupio na scenu kao najbitniji, tako se i sam naziv vučedolska kultura zabilježio nešto kasnije – vučedolska kultura, slavonska kultura i Zók-kultura (Dimitrijević, 1994:269).

3. VRIJEME, PROSTOR I PODJELA VUČEDOLSKE KULTURE

Nužno je prvenstveno smjestiti kulturu u prostorno-vremenske odrednice. Naravno, te odrednice nisu fiksirane i odražavaju stanje trenutne istraženosti arheoloških terena, pa u budućim kampanjama možemo očekivati i drukčije shematske prikaze prostornih odrednica. Također, i sam pokušaj apsolutne datacije vučedolske kulture za sobom je ostavljao brojnu problematiku. Teško je prapovijesne kulture taksativno vremenski smjestiti u okvir „od – do“. Ipak, zahvaljujući napretku znanosti i novim metodama koje su dostupne kada se radi o arheološkim datacijama danas je probleme te vrste lakše riješiti. Niz arheologa nudio je niz rješenja na ovu temu, a početak ovih kalkulacija uključit će vremenske odrednice uvaženog znanstvenika i arheologa Stojana Dimitrijevića i njegovih sljedbenika. Navest ćemo njegovu početnu tezu da je vučedolska kultura obilježila prapovijest od 2150. pr. Kr. do 1700. pr. Kr. (Dimitrijević, 1994:90). Hipoteza o vremenskom određivanju kulture bilo je nekoliko, ali s korištenjem metode koja za dataciju koristi radioaktivni ugljik C¹⁴, postavljen je konačan vremenski raspon vezan uz dataciju ove kulture koji seže od 3000. pr. Kr. do 2400. pr. Kr. (Dimitrijević, 1994:90). Široki vremenski raspon kulture povlači određene posljedice koje

¹¹ Aleksandar Durman (Zagreb, 1949), hrvatski arheolog čije je glavno znanstveno područje istraživanja prapovijesna arheologija s primarnom pozornošću na odnosu tehnologije i mitologije te utvrđivanje apsolutne starosti u arheologiji:

<https://medievistika.wordpress.com/predavaci/aleksandar-durman/>

¹² Stojan Dimitrijević (Horgoš, 11. kolovoz 1928. – Zagreb, 13. prosinac 1981.) poznati je arheolog i sveučilišni profesor. Godine 1947. upisuje na Filozofskome fakultetu u Zagrebu arheologiju i povijest umjetnosti. Nakon što je diplomirao 1952. i odslužio vojni rok na arheološkoj katedri postaje asistentom s doktoratom na temu *Problem neolita i eneolita u Slavoniji i Srijemu*. Istraživao je prapovijesne lokalitete i kulture, kao što su starčevačka, sopotska, vučedolska, lasinjska, i vinkovačka. Također, sudjelovao je na jednim od većih prapovijesnih iskapanja na području grada Vinkovaca:

<http://povijest.net/stojan-dimitrijevic/>

ukazuju na to kako je vučedolska kultura mijenjala svoje značajke, ali i prostor na kojemu je bila prisutna.

Vučedolsku kulturu dijelimo na horizonte, i to, po Dimitrijevićevu tumačenju¹³, na četiri osnovna: horizont rane ili pretklasične vučedolske kulture, horizont ranoklasične i zrele vučedolske kulture, horizont kasnoklasične vučedolske kulture i njenih regionalnih manifestacija te na kraju tzv. postvučedolski horizont (Dimitrijević, 1994:272).

Ishodišnu točku kulture čini prostor između istočnoga dijela Požeške kotline i ušća Save u Dunav, tj. Slavonsko-srijemski dio Međuriječja. Međutim, ovu kulturu možemo promatrati i kao izrazito ekspanzionističku, s obzirom da je u nekim trenucima obuhvaćala široki prostor od Češke Republike na sjeveru, Banata na istoku, jugoistočnih Alpa na zapadu, pa sve do juga Bosne i Hercegovine (Dimitrijević i dr. 1998:131). Ukoliko je usporedimo, u teritorijalnom smislu, s njezinom prethodnicom, sasvim sigurno je da je premašila okvire badenske kulture¹⁴. Štoviše, kulture eneolitika bile su razdijeljene po izrazito manjim prostornim jedinicama pa je tako vučedolska kultura svojim širokim granicama predstavljala fenomen onoga vremena (Dimitrijević, 1994:274).

Slavonsko-srijemski dio Međuriječja pripada prvome horizontu kulture koji nastaje u vrijeme društvena previranja. Točnije, u vrijeme kada badenska kultura gubi na vome intenzitetu i postupno ustupa mjesto kostolačkoj kulturi¹⁵. U jeku promjena, na ostacima starijih elemenata preoblikovanih kultura, nastaje i vučedolska kultura (Dimitrijević, 1994:302).

¹³ Postojalo je par verzija rješenja problema periodizacije i relativne kronologije kulture. Bilo je bitno odrediti osnovne uvjete za vrednovanje, a oni su prisutnost obilježja kostolačke kulture u ranoj manifestaciji kulture, a za one kasnije manifestacije je bitno da ima odlike onoga što nije prisutno na samome Vučedolu, a ima obilježja brončanoga doba. Dimitrijević nudi kronološki sistem koji se sastoji od tri faze, tj. četiri stupnja, koji odgovara gore navedenim kriterijima.

- 1) Rana ili pretklasična faza, stupanj A
- 2) Ranoklasična ili zrela faza, stupanj B-1
- 3) Kasnoklasična faza, stupanj B-2
- 4) Kasna faza ili faza regionalnih podvojenosti vučedolske kulture, stupanj C u slavonsko-srijemskom području:

Dimitrijević, 1994:276-278

¹⁴ Badenska kultura jest kultura eneolitičkoga razdoblja; nazvana je po lokalitetu od kojega preuzima ime koji se nalazi u blizini Beča. Prisustvo badenske kulture pronađeno je na prostorima Poljske, Češke, Slovačke, Austrije, Mađarske, Srbije i Hrvatske. Badenska je keramika poznata po crnoj sjajnoj površini, a ukrašena je ubadanjem, urezivanjem ili žljebastim ukrasima:

<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=5169>

¹⁵ Kostolačka kultura jest kultura eneolitičkoga razdoblja, a njezin je utjecaj pronađen na područjima Slavonije, Srijema, sjeverne Bosne i Hercegovine i Srbije, a također prodire i na sjever Panonske nizine. Od gospodarskih su djelatnosti prisutni poljodjelstvo, stočarstvo i primitivna prerada bakra. Naselja podižu uz rijeke, a pravokutne kuće grade od ilovače. Pronađena keramika je izrazito kvalitetno rađena, tankih stijenki, sive, crne ili oker boje te sjajno uglačana. Keramika je ukrašena brazdastim urezivanjem i utiskivanjem žigova geometrijskih uzoraka ispunjenih bijelom inkrustacijom:

Slika 1: Rasprostranjenost vučedolske kulture (izvor: <https://sites.google.com/site/mismotudabivibilitamo/vucedol>)

4. ŽIVOT VUČEDOLACA

4.1. NASOBINE

Na osvit stvaranja vučedolske kulture, za vrijeme rane i klasične faze, pripadnici podižu naselja uz rijeke na povišenim lesnim terasama ili na obroncima i nekim drugim uzvišenjima. Naselja su fortificirana preoblikovanjem prirodnih padina uz naselja, palisadama ili sl. Gradinski tip naselja pojavljuje se sve učestalije za vrijeme kasne faze vučedolske kulture, a njega prati i pojava sojeničkoga tipa. Fortifikacijska je uloga sve naglašenija za kasne faze pa se pretpostavlja kako je okružje u kojemu je populacija obitavala bilo izrazito nesigurno i nemirno (Dimitrijević i dr. 1998:135-136).

Vučedolske su kuće su uglavnom bile četvrtaste, manjih dimenzija i potkovane ilovačom (Dimitrijević i dr. 1998:136-137). Većinom se ne nalaze ostatci kuća u cijelosti, nego njihove podnice, a primjeri „kuća“/objekata pronađeni su na lokalitetima Vinograd Streim, Kukuružište Streim, Borinci i dr (Dimitrijević i dr. 1998:283). Zavirimo li u unutrašnjost kuće vučedolske kulture, uglavnom ćemo pronaći ognjište i jamu kao dva osnovna elementa. Osim toga, još su pronađeni i glineni žrtvenici koji govore o ritualnim navikama Vučedolaca; rituali su, osim zajednički, vjerojatno prakticirani i individualno (Dimitrijević i dr. 1998:137). Pronađene su i brojne jame, objekti ispod razine tla. Iako su uglavnom služile kao spremišta otpada, a u nekim su jamama pronađeni i posmrtni ostaci, mogle su imati još različitih funkcija. Les i zemlja korišteni su kao materijal za gradnju zidova i podova, a jame su dodatno bile zasute nekim otpadnim materijalima, bez obzira na funkciju koja im je bila namijenjena (Forenbaher, 1995:20).

Slika 2: Vučedolska kuća – „košara“ (izvor: <http://vucedol.hr/hr/vucedolske-kuca-kosara/>)

4.2. GOSPODARSKA DJELATNOST

Uzdizanje i blagostanje pripadnici vučedolske kulture mogu zahvaliti razvijenom gospodarstvu, i to ponajviše stočarstvu i lovu (Dimitrijević i dr. 1998:148). Dokaz o njihovoj stočarskoj ishrani pronalazimo na lokalitetu vučedolske kulture na području grada Vinkovaca. Tamo su pronađeni brojni jelenji kosturi koji prezentiraju činjenicu da su cervidi

bili brojni na tome području, a da su ih Vučedolci koristili za svakodnevnu ishranu (Markasović i Tomić:32).

Govoreći o djelatnosti Vučedolaca, nemoguće je ne spomenuti metaluršku djelatnost; granu koja u najvećoj mjeri govori o snazi ove kulture. Stočarska je djelatnost bila napredna za Vučedolce jer je podneblje gdje su obitavali bilo pogodno za nj; kasnije se viškovi dobiveni stočarstvom razmjenjuju za metalne predmete. Ta je robna razmjena izgledala tako da su ljevači dolazili s predloškom za lijevanje te su cijeli proces prikazivali Vučedolcima direktno – upravo je to način na koji su se Vučedolci dobro upoznali sa procesima lijevanja metala i kasnije su mogli usavršiti svoje vještine (Durman, 2004:25). Ti su ljevači, „učitelji Vučedolaca“, vjerojatno nisu dolazili s gotovim proizvodima, nego s predlošcima od arsenske bronce¹⁶ ili bakra. Kako taj proces nije bio gotov trenutno, nego je trajao, tako su i Vučedolci imali vremena pomno pratiti proces koji su kasnije ponavljali (Durman, 2004:25).

Najpoznatiji lokalitet vezan uz vučedolsku metalurgiju jest Gradac, jedan od platoa naselja Vučedol. Na uzvisini je pronađen objekt, nalik akropoli, poznat pod nazivom „Megaron ljevača bakra“. Plato Gradac velikim je jarkom bio segregiran od ostatka naselja Vučedol. Naime, kako se na platou odvijao proces lijevanja, oslobađali su se otrovni plinovi koji su, iako nisu usmrtili ljevača, ostavljali fizičke posljedice na čovjeku (šepavost) (Durman, 2004:34). Vjeruje se da je samome Megaronu dodijeljena veća uloga od samo metalurške, i to ona obredna posvećena bogu vatre (Durman, 2004:28-29).

Nadalje, spektakularno je što su upravo Vučedolci zaslužni za prvu serijsku proizvodnju predmeta od metala usavršivši tehniku lijevanja u dvodijelnim kalupima. Ti su dvodijelni kalupi mogli biti korišteni samo jednokratno, ali je masovna proizvodnja svejedno prvi puta prisutna zahvaljujući serijama istih predmeta. Dokazi o serijskoj proizvodnji pronađeni su u ostavama vučedolske kulture koje broje više istovjetnih predmeta – za to je vrijeme navedeno i više nego zapanjujuće, a serijska proizvodnja vojnog oružja (bodeži, sjekire, koplja) sugerira na začetke postojanja prve europske vojske (Durman, 2004:25).

Krajem klasičnoga i početkom kasnoga tipa vučedolske kulture, populacija doživljava nagli porast, a usporedno s povećanjem stanovništva javlja se i potreba za većim životnim prostorom. Samim time bilo je potrebno pronaći bolje uvjete za gospodarstvo, a time i obilnije rude. Upravo iz navedenih razloga razbija se kultura kakva je postojala do tada, migracijama

¹⁶ slitina bakra i arsena koja sadržava do 30% arsena:
<http://struna.ihjj.hr/naziv/arsenska-bronca/33486/>

se stvaraju brojni podtipovi te je o vučedolskoj kulturi teško govoriti kao o jedinstvenoj (Dimitrijević i dr. 1998:148-149).

4.3. RITUALI

Budući da je istraživana i iskapan tek manji dio površina lokaliteta vučedolske kulture, ne možemo u potpunosti izbaciti mogućnost postojanja nekropole. Ipak, za sada nema pronađenih znakova obavljanja ukopa izvan naseobinskih prostora. Dakle, pronađeni ukopi nalaze se u pravilu unutar naselja. Unutar grobova nalaze se tijela pokojnika (muškarac, žena, djeca, životinje) koji mogu biti pokapani pojedinačno ili grupno, te se unutar groba nalazi određeni broj grobnih priloga; kvanitet i kvalitet priloga je različit, a unutrašnjost grobova dokaz je prisutnosti procesa raslojavanja stanovništva (Dimitrijević i dr. 1998:140).

Najzanimljiviji je primjer ukopa na Gradcu, netipičnome primjeru vučedolskoga naselja. Tamo su pronađena dva grobna primjera; dvostruki ljudski i jedan životinjski. Prvi je primjer zgrčenoga ukopa muškarca i žene sa bogatim i raznovrsnim grobnim keramičkim priložima. Taj je nalaz otkriven 1938. tijekom istraživanja platoa Gradac, a tzv. „grobница bračnog para“ bila je veliko otkriće jer, analizirajući grobne priloge koji govore o fenomenu raslojenosti stanovništva, prikazuje primjer ukopa imućnih individua (Dimitrijević i dr. 1998:136-137). U drugoj jami pronađen je izvanredno očuvan ukop jelena koji vjerojatno ukazuje na neki od kulturnih obreda koje su štovali eneolitički Vučedolci (Dimitrijević i dr. 1998:137).

Pronađen je još jedan, vjerojatno ritualni, ukop ispod podnice kuće na Gradcu. Točnije, pronađena je katakombna grobnica s tijelima petero djece; tri novorođenčeta, jedno dijete nešto starije, realtivne starosti od nekoliko mjeseci, i jedno od četiri godine. Ritualnu konotaciju ovdje nalazimo u samom pokapanju fetusa. Naime, stari su narodi, pa tako i Vučedolci, rudnike, spilje i sl. vezali uz rodnicu „Zemlje-Majke“, a sve što je unutar bilo je posebnoga značaja, tako da su minerali unutar rudnika zapravo embriji, oni predstavljaju ono što je unutar utrobe Majke (embrije). Vađenje minerala iz rudnika jest nešto poput prijevremenoga, forsiranoga porođaja – tako će ti „izrođeni“ minerali ubrzati svoj rast i ubrzano dozrijeti. Magijski je proces upravo to „sazrijevanje“ koje simbolizira prijevremeno rađanje. Upravo je simbol prijevremenoga rađanja razlog zašto se za taj ritual radije uzima fetus, nego odrasla osoba. (Durman, 2004:28)

Na položaju Streimov vinograd 1990. pronađena je jama s dvojnim ukopom. Položaj tijela je zgrčen i glavama okrenuti prema istoku, a tijela orijentirana u smjeru istok-zapad. Na jednoj su lubanji pronađene dvije udubine – takva su umjetna udubljenja pronađena na još nekim lubanjama kostura pronađenih na položaju Streimova vinograda. Na tijelima je pronađena neukrašena posuda većih dimenzija okrenuta naopako koja predstavlja neki od ritusa koji su vezani uz vučedolsku kulturu (Hoti, 1994:184).

4.4. UMJETNIČKA OSTAVŠTINA

Vučedolci za sobom ostavljaju značajan umjetnički trag. Keramički ukrasi odišu harmonijom i preciznošću, bez obzira na ne postojanje nekih od obrtničkih pomagala koja ulaze u uporabu tek stoljećima nakon Vučedolske kulture. Iako su tehnike koje se koriste već viđene u ranijim kulturama (rovašenje, brazdasto urezivanje i duborez), kao što i sami oblici različitog posuđa i zdjela nisu nešto što je nastupilo tek dolaskom Vučedolaca, poseban je i jedinstven način na koji su ranije viđene tehnike i dostignuća spojeni i preoblikovani u nešto novo, a utkajući svoju posebnost povijesti je darovan novi, vučedolski stil (Dimitrijević i dr. 1998:140).

Naravno, ovisno o stupnju vučedolske kulture, prisutna je i gradacija stila. U ranoj fazi vučedolske kulture vidljiv je utjecaj kostolačke kulture, vučedolske prethodnice. Ti su keramički predmeti pečeni bez prisutnosti zraka, tj. redukcijski. Posuđe je uglavnom sivo-smeđe ili crne boje, dakle tamnijih tonova. Predmeti pronađeni u ranoklasičnoj ili zreloj fazi ukrašeni su ili jednostavnijim linijama ili složenom ornamentikom, tj. složeni geometrijski oblici, šahovski ili lančani motivi. Kasnoklasična faza slijedi tradiciju ranoklasične, ali povećava uporabu bijelih, tj. inkrustiranih površina¹⁷. Tijekom kasne faze dolazi do raslojavanja kulture na različite tipove koji se, uz to što donose poneki novitet, nastavljaju na prethodne tradicije oblika ili ukrašavanja posuđa (Markasović i Tomić:35).

¹⁷ „Ispunu za bijelu inkrustaciju vučedolski su keramičari dobivali paljenjem životinjskih kostiju te, posebno, jelenskih rogova koje su potom drobili u sitan prah. Crvena boja potječe od željeznog oksida – hematita. Neke su posude bile ukrašene izvana i iznutra i zbog inkrustiranog se ukrasa nisu smjele prati te su se upotrebljavale u ritualne svrhe.“:
<http://vucedol.hr/hr/inkrustacije/>

Slika 2: Inkrustacija (izvor: <http://vucedol.hr/hr/inkrustracije/>)

5. LOKALITETI

Vučedolska je kultura svoj trag ostavila u četrnaest zemalja Europe i u mnogim lokalitetima po istima.¹⁸ Ovo će poglavlje prikazati neke osobitosti vučedolske kulture po njezinim razvojnim fazama – pokazat će i prostorno-vremenski kontinuum kroz različite faze kulture, njezinu jedinstvenost u brojnim komponentama koje čine kulturu. Razvojne faze pratit će kronološki sistem S. Dimitrijevića koji je ranije objašnjen.

5.1. RANA ILI PRETKLASIČNA FAZA – STUPANJ A

Osnova vučedolske kulture leži u nalazištima s područja Neština, Mitrovca, Lovasa i Belegiša; upravo su to ishodišne točke s kojih se kultura kasnije kreće širiti. Tijekom prvoga stupnja vučedolske osjetan je utjecaj kostolačke kulture, njezine prethodnice (Dimitrijević, 1994:278). Kostolačko je posuđe uglavnom sivo-smeđe boje, a ukrašeno je tehnikama brazdastoga urezivanja ili finoga žigosanja tupim predmetom – to su tehnike koje će preuzeti Vučedolci prilikom ukrašavanja svoje keramike. Kod različitosti pronađenih oblika posuđa, pobjedu odnosi vučedolska kultura, tj. Ona, za razliku od kostolačke, donosi kvantitativno

¹⁸ <http://www.turizamvukovar.hr/index.php?stranica=224>

veći broj različitih tipova posuđa.¹⁹ Naravno, vremenske granice između dviju kultura nisu čvrste i kulture se ponegdje i preklapaju u svojim fazama.

Količinski je fino posuđe nađeno u većemu broju nego li grubo koje je pronađeno samo djelomično. Fino posuđe tvoreno je od redukcione pečene pročišćene gline, a prisutan je i visoki sjaj radi prevlake koja je kvalitetno polirana. Pronađeni oblici su uglavnom zdjele, terine²⁰ i amfore. Posuđe je uglavnom sivo-smeđe, tamnijih tonova sive ili crne boje. Na lokalitetima Mitrovac i Belegiš pronađeno je posuđe ciglastih ili oker tonova, no to nije njihova prvotna nijansa, nego je takvo nastalo uslijed požara (Dimitrijević, 1994:286). Posuđe je ukrašeno tehnikom brazdastoga urezivanja („Furchenstich“), običnoga urezivanja ili rovašenja. Ukraši nisu prisutni na velikoj površini posuđa, nego je uglavnom ukrašena samo uža traka. Ukrašena traka je dekorirana mrežom ili šrafiranjem, još se mogu pronaći i slobodno postavljene kružnice ili rozete minijaturnih oblika. Može se reći da je stil ukrašavanja prisutan u prvotnoj fazi vučedolske kulture zapravo vrlo skroman; skroman s obzirom na bogatiji vučedolski stil koji se pojavljuje u kasnijim fazama (Dimitrijević, 1994:287-288).

Na lokalitetu Belegiš pronađeni su, i ne baš tako tipični, oblici poput visećih posuda i „kretsko-mikenskih“ žrtvenika. Posuđe je ukrašeno brazdastim ili običnim urezivanjem i rovašenjem (Dimitrijević, 1994:286). Na području župnoga vinograda općine Lovas, prilikom iskopavanja 1898. pronađeni su materijalni dokazi postojanja različitih kultura na tome području, a između ostaloga pronađena je i keramika koja pripada vučedolskoj kulturi (Prostorni plan uređenja općine Lovas, 2004).

5.2. RANOKLASIČNA ILI ZRELA FAZA – STUPANJ B-1

Ova faza vučedolske kulture obuhvaća i danas najpoznatija nalazišta– Vučedol sa svoja tri platoa, rani Sarvaški horizont, Gomolava i Borinci. Može se reći da je sam stil Vučedolaca tijekom stupnja B1 doživio vrhunac (Dimitrijević, 1994:278). Također, velik doprinos poznavanju ove faze vučedolske kulture pridonio je R. R. Schmidt i njegovo djelo *Die Burg Vučedol* (Dimitrijević, 1994:288). Ovaj stupanj vučedolske kulture zaista označava sam

¹⁹ <http://www.bastinaslavonija.info/TematskeCjeline.aspx?id=76>

²⁰ „Posuda s konveksno izvedenim donjim dijelom oštirim je bikoničnim prijelomom odvojena od gornjeg konkavnog dijela - vrata - posude. Na oštrom prijelomu nalazi se samo jedna tunelasta ručka, bez obzira na veličinu terine. Uobičajene terine su veličine oveće šalice, između 12 i 16 centimetara na najširem dijelu na bikoničnom prijelomu, ali ih ima i veličine od dječijih igračaka (3 cm) do razmjerno velikih posuda (širine preko 35 cm).“:
(Durman, 1999:1)

vrhunac dekorativna stila kulture. Prisutno je grubo i fino posuđe. Grubo posuđe, ipak nešto slabijeg kvaliteta pečenja, prisutno je kao posuđe za skladištenje ili kao posuđe za svakodnevnu uporabu, a dekorativni stil ukrašavanja sličan je stilu starijih tradicija badenske i kostolačke kulture. Posuđe je ukrašeno otiscima prstiju postavljenim slobodno ili na rebrastim trakama koje se također pojavljuju (uglavnom dvije). Fino posuđe dolazi u bikoničnim oblicima: zdjele, terine, amfore,... Od oblika koji ne dolaze u bikoničnome izdanju, prisutne kadionice, trodijelne flaše, žrtveni stolići, sedlasti žrtvenici te četvrtaste kutije. Fino je posuđe ukrašeno rovašenjem ili duborezom, a dekorirano raznim cik-cak motivima te geometrijskim (trokutastim ili pravokutnim) oblicima. Tekstilni uzorci prisutni su u ukrašavanju posuda tijekom zrele faze – međuodnos crne i bijele boje izbalansiran je i odiše kvalitetom. (Dimitrijević, 1994:290-291).

5.2.1. NALAZIŠTE VUČEDOL I NJEGOVA TRI PLATOVA

Vučedol je zasigurno najpoznatije naselje vučedolske kulture i „apriorno“ vezujuće uz istu. Godine 1897. godine istraživanja na tom lokalitetu započinje Josip Brunšmid, a 1937. na red dolazi istraživački pothvat Rudolfa Schmidt koji pozornost posvećuje platou Gradac. Idućih desetljeća provedena su i neka manja istraživanja koja su za cilj imala nadopuniti prijašnja veća istraživanja. Gradski muzej Vukovar i Arheološki zavod Filozofskoga fakulteta u Zagrebu pokreću zajedničko istraživanje 1984. Ono biva prekinuto 1991. zbog Domovinskoga rata na tome području kada su i brojni nalazi uništeni ili nepovratno izgubljeni. Nalazište i lokalitet Vučedol zasigurno je bilo nešto poput metropole vučedolske kulture. Veličina samoga lokaliteta i broj njegova stanovništva premašuje prosječne granice za to doba. Vučedol je lokalitet sastavljen od tri povišena platoa: Gradac, Vinograd Streim i Kukuruzište Streim. Također, u to je vrijeme bila naseljena i sjeverozapadna uzvisina Vinograd Karasović.

Gradac je manjih dimenzija od preostalih dvaju, iako je vrlo vjerojatno prvotno bio nešto veći dok nije erodirao od Dunava i nije predstavljao samo jedan od naseobinskih lokaliteta. Plato Gradac prvi je istražio Robert R. Schmidt koji na lokalitetu otkriva „Megaron ljevača bakra“. Naime, poznato je da je okolina Megarona, bila opasna zbog arsenske bronce koja na čovjeka ostavlja štetne posljedice. Uz navedeno, jasno je da je sam ljevač Megarona zasigurno uživao veće poštovanje od ostatka stanovništva pa tako ni njegov radni prostor nije bio samo radionica, nego i hram posvećen bogu vatre (Durman, 2004:28-29). Dimitrijević kasnije vrši

istraživanja ostalih vučedolskih uzvisina te nalazi ostatke nekadašnjih kuća, različite grobove te jame. Istraživan je i plato Karasovićeve vinograde gdje su pronađeni neznatni ostaci vučedolske kulture tako da je njegova nastanjenost i značaj bio manji (Forenbaher, 1995:1-7).

5.2.1.1. VUČEDOLSKA GOLUBICA

Jedan je nalaz s Vučedola postao i simbol cijele kulture i grada udaljenoga oko 5 km nizvodno od lokaliteta Vučedol, Vukovara, a to je tzv. vučedolska golubica koja je pronađena ispred megaronskoga ulaza. Prvotno je artefakt nazvan kokoš i tako prozvan i zapisan u arheološki zapisnik. Ipak, kasnije dolazi do saznanja da je kokoš na prostor na kojemu je keramička posuda pronađena, i općenito u ove dijelove Europe, došla par tisuća godina kasnije. Danas u arheološkim krugovima prevladava spor je li riječ o golubici ili jarebici. Bilo kako bilo, danas nema nedoumice o kojemu se točno predmetu radi kada se upotrijebi naziv „vučedolska golubica“. Ona je služila kao kadionica i imala obrednu ulogu za neki od rituala koji su tada prakticirani. Što se tiče umjetničkog aspekta, ona predstavlja klasični primjer ukrašavanja keramike za fazu B1 – tamne je boje, ukrašena bijelim linijama, a na vratu se nalaze tri simbola klepsidre, tj. dvostruke sjekire, često upotrebljavanoga simbola. Pronađeni su još neki primjeri barskih ptica na prostoru rasprostiranja kulture, a one se vežu uz solarne kultove, tako da nije isključena mogućnost da je golubica služila u nekome od njih (Markasović i Tomić, 2017: 36-37). Danas je originalna vučedolska golubica izložena u Arheološkome muzeju u Zagrebu.

Slika 3: Vučedolska golubica (izvor: https://hr.metapedia.org/wiki/Vu%C4%8Dedolska_golubica)

5.3. KASNOKLASIČNA – STUPANJ B-2

Kasnoklasična faza pretpostavlja početak teritorijalnoga širenja vučedolske kulture, i to prema Baranji i Banatu. Ekspanzija, koja će još vidljivija biti u idućoj fazi, sugerira, osim moći, i nestajanje jedinstva same kulture. Kultura je proširila svoj utjecaj na lokalitet Sarvaš, također je još potvrđena na lokalitetima Vinkovci-Tržnica, Zók te Moldova Veche (Dimitrijević, 1994:278). Kasna faza, iako odlikuje teritorijalnim pomjeranjem, u smislu keramike većinski zadržava starije oblike i tipove ukrašavanja. Neki oblici posuđa ipak nestaju dok se drugi pojavljuju. Tako su zidne posude i trodijelne flaše prepustile svoje mjesto nekim drugim oblicima, kao što su trbušaste amfore s cilindričnim vratom i cilindrične flašice vinkovačkoga tipa, a najčešće se pojavljuju kupe na niskoj nozi. Kod ukrašavanja i dalje prevladava badenska tradicija – urezivanje i žigosanje. Kod gruboga posuđa je prisutan dekorativni stil po uzoru na prethodnu fazu kulture pa su prisutni ukrasni motivi otisaka prstiju. (Dimitrijević, 1994:292).

5.3.1. VINKOVCI – ERVENICA i TELL TRŽNICA

Na prostoru grada Vinkovaca, tijekom razdoblja kasnoklasične faze vučedolske kulture istovremeno su se razvijala dva položaja vučedolske kulture - Ervenica i tell Tržnica. Oba su smještena na prirodno višoj, lijevoj obali rijeke Bosut, a razdjeljivao ih je samo utok potoka Ervenice u Bosut. Vučedolci su bili skloni „zauzimanju“ prethodno nastanjenih naselja, tako da su i Ervenica i tell Tržnica lokaliteti koje su Vučedolci naslijedili od prijašnjih kultura, starčevačke, sopotske i kostolačke, i prenamijenili ih u vlastiti životni prostor (Miloglav, 2007:35). Ervenicu kao naseljeno područje u prapovijesti prvi spominje Josip Brunšmid navodeći da je prostor bio već naseljen za doba neolitika (Miloglav, 2007:29). Dimitrijević je prvi koji provodi arheološka istraživanja na erveničkome području. Iskopavanja 1944. vršila su se na području Ulice Matije Gupca. Otpadne jame pronađene tijekom iskopavanja u početku su vjerojatno služile kao jame za zaštitu hrane, a ukazuju na postojanje naselja nedaleko od njih. Kuće za stanovanje nisu pronađene u cijelosti, ali su pronađene podnice. Od pronađenih keramičkih artefakata prevladava većinski grubo posuđe te su prisutni i primjeri zdjela i kupa kao primjera finoga posuđa. Osim keramičkoga posuđa, pronađeno je i kvantitativno znatno manji broj kamenih artefakata. Dva primjera dvodijelnih kalupa za

lijevanje bakrenih sjekira sa cilindričnim produžetkom za nasad drške pronađena su upravo na erveničkome lokalitetu, a još četiri dvodijelna kalupa pronađena su i u susjednome lokalitetu, tell Tržnica, u „Jami ljevača bakra“ (Miloglav, 2007:29-33).

Vinkovci-Hotel središnja je točka tella Tržnica (Miloglav, 2007:29). Godine 1977. vršeno je iskopavanje na tome središnjemu mjestu tella Tržnica, prostoru današnjega Hotela Slavonija, gdje je pronađena podnica kuće s otpadnom jamom u kojoj je pronađeno nekoliko značajnijih artefakata, a više će riječi biti o jednome od njih – posudi Orion.

5.3.1.1. POSUDA ORION

Orion je inače naziv zvijezda karakterističnoga za zimsko nebo. Posudca Orion primjer je posude bikoničnoga oblika – terine – danas jedno od posebnijih nalaska iz vučedolskoga doba.

Keramička posuda Orion nije pronađena apsolutno očuvana, iako vjerojatno čak ni u svoje doba nije bila izrazito dobre kvalitete. Ipak, posuda prikazuje veće značenje od samo utilitarnoga. Ukrašena simbolima zvijezda i Sunca koje su Vučedolci promatrali kako bi se vremenski mogli orijentirati, ukazuje na astrološku naprednost vučedolske kulture. Dakle, upravo posuda Orion donosi prikaz prvoga indoeuropskoga kalendara. Posuda je podijeljena na četiri horizontale koje su ukrašene znakovnim kvadratićima; kako se posuda ne nalazi u cijelosti očuvanome izdanju, tako i simboli unutar kvadratića na nekim mjestima nisu vidljivi u cijelosti. Ipak, razaznaje se da simbolika predstavlja Sunce i zvijezda kako je već i rečeno ranije. Od spomenute četiri ukrašene horizontale, koje vjerojatno predstavljaju godišnja doba, samo je jedna potpuno očuvana. Protumačeno je da prva oštećena zona, od polja koja se mogu tumačiti, prikazuje Sunce koje slijedi prazan kvadrat, a zatim zvijezde Orion pa ponovno prazan kvadrat i zatim Sunce. Drugim riječima, prva zona, ujedno i jedina na kojoj nalazimo Sunce, prikazuje godišnje doba proljeće. Druga zona je najšira i prikazuje ljeto pomoću prikaza zvijezda Plejada, Labuda i Kasiopeja. Iduća je prikazana jesen, a na samome kraju dolazi prikaz zime. Pojas zime ujedno je i jedini potpuno očuvani pojas. Kako je jedino zima potpuno očuvana, ne može se sa sigurnošću opisati podjela i trajanje vučedolske godine, ali se bez problema može doći do zaključka kako su tamošnji Vučedolci bili vrsni poznavatelji neba i njegovih mijena (Durman, 2000:100-112). U jami gdje je nađena bikonična posuda Orion pronađeni su još neki predmeti. Jedan od njih je kadionica-zvečka. Ta terina je u svojemu

donjemu dijelu, koji je zaštićen, imala tri kuglice pa je tako, osim kao kadionica, služila i kao zvečka. Ukrašena polja prikazuju simbol Venere (Markasović i Tomić, 2017:43). Zvečka je predstavljala nešto poput organa za ispravljanje problematičnosti vučedolskoga astralnoga kalendara, tj. njegovih nejasnih dana (Durman, 2000:118).

Slika 4. Posuda Orion s prikazom kalendara (izvor: <http://www.tz-vinkovci.hr/hr/multimedija/>)

5.4. KASNA FAZA ILI FAZA REGIONALNIH PODVOJENOSTI VUČEDOLSKE KULTURE

Posljednja faza vučedolske kulture obuhvaća brojne regionalne tipove, vidljivo je potpuno rasulo jedinstva s jedne, te maksimalna rasprostranjenost s druge strane. Kultura se dijeli po regionalnim tipovima pa tako poznajemo: slavonsko-srijemski (Opatovac, Sotin), slovenski (Ljubljansko Barje), zapadnobosanski (Hrustovača, Zecovi), južnobosanski (Debelo Brdo), šumadijski (Đurđevačka glavica), Makó-tip i Nyirség-tip (Dimitrijević, 1994:278). Ipak, i u ovo doba previranja i nemira (o čemu govori uznapredovala fortifikacija vučedolskih lokaliteta) sačuvani su neki osnovni vučedolski kulturni elementi, iako će se određene karakteristike, naravno, i izmijeniti (Dimitrijević, 1994:304-305). Karakteristično je za sedam tipova kasne vučedolske kulture da dekorativni stil korijene vuče iz kasnoklasične vfaze učedolske kulture, a to znači da su prisutne tehnike rovašenja i tehnika „Furchenstich“ (Dimitrijević, 1994:315).

5.4.1. SLAVONSKO-SRIJEMSKI TIP ILI STUPANJ C

Naselja u kojima je vidljiv slavonsko-srijemski tip vučedolske kulture su Orolik, Opatovac, Sotin, Viškovci, Samatovci, Zók, Kisköszeg, Velika Barna, Veliko Trojstvo, Martinac, Bosanska Kostajnica... Nalazi nisu brojni, a i ne može se reći da je ovaj stupanj potpuno istražen. Od umjetničkih predmeta prisutne su kupe na nozi i vrčevi. Artefakti su ukrašeni brazdastim i običnim urezivanjem, a polako se odustaje od ukrašavanja rovašenjem. Osnovna karakteristika ornamentike jest da se bazira na simbolima trokutastih oblika koji se popunjavaju šahovskim ili mrežastim linijama (Dimitrijević, 1994:306-307).

5.4.2. SLOVENSKI TIP KASNE VUČEDOLSKE KULTURE

Za razliku od prethodno spomenutoga tipa kasne vučedolske kulture, slovenski je tip bolje istražen zahvaljujući lokalitetu Ljubljansko Barje kojemu je arheologija posvetila posebnu pozornost. Možemo čak reći da je Ljubljansko Barje odmah iz lokaliteta Vučedol po značaju. Iako je ovaj tip zauzeo prostor Alpa, Austrije, Slovenije i Hrvatske, ipak je slijedio vučedolsku tradiciju u tipovima keramike i njezinu ukrašavanju. Od pronađenih keramičkih oblika prisutni su vrčevi s trakastom drškom, trbušaste amfore i drugi niski oblici koji predstavljaju nadomjestak za terine, najzastupljeniji keramički oblik vučedolske kulture. Može se reći da broj oblika posuđa pronađen za vrijeme ovoga tipa kasne vučedolske kulture ne obiluje raznolikosti. Dekoracijski je najzastupljenija tehnika „Furchenstich“, a prisutni su motivi metopa, rombova rozete ili trokutasti oblic. Na Barju su pronađena tri primjera idoloplastike koji su s likovnoga gledišta vrlo uznapredovali (Dimitrijević, 1994:307-308). Na prostoru Ljubljanskoga Barja pronađeni su i neki metalni predmeti, kalupi za lijevanje plosnatih sjekira i kalupi za lijevanje bojnih sjekira s cilindričnom rupom za nasad držala (Dimitrijević, 1994:315).

5.4.3. ZAPADNOBOSANSKI TIP KASNE VUČEDOLSKE KULTURE

Od lokaliteta ovoga tipa kasne vučedolske kulture poznate su špilje Hrustovača i Dabar te naselja Zecovi, Topića glavica i Pejića gradina. Keramički oblici pronađeni na područjima ovoga tipa kulture su brojni, pronađeni su bikonični oblici zdjela, lonaca, amfora i terina, a također i trbupasti oblici amfora, vrčeva i kupa. Keramički su primjeri pronađeni ukrašeni nešto jednostavnijim načinom, tj. rovašenjem i duborezom. Često je pronađeno i ukrašavanje putem inkrustacija koja ne predstavlja profinjenost koju je ta tehnika predstavljala za vrijeme prijašnjih faza vučedolske kulture (Dimitrijević, 1994:308-309).

5.4.4. JUŽNOBOSANSKI TIP KASNE VUČEDOLSKE KULTURE

Južnobosanski tip kasne vučedolske kulture veže se uz svoj najvažniji lokalitet smješten kod Sarajeva, a to je Debelo Brdo. Još neki od lokaliteta su Fortica, Alihodže u dolini Bile, Gradac kod Homolja, Gradac u Lepenici, Gradac kod Toplice i Gradac u Kotorcu. . Uglavnom su pronađeni keramičke posude trbušastih proporcija i kupe na nozi. Još su pronađene terine i vrčevi. To su sve primjeri koje pronalazimo u sličnim varijantama prijašnjih faza vučedolske kulture, ostali se pronađeni primjeri razlikuju od poznatih vučedolskih nalaza. Što se tiče dekorativnoga stila, često je pronađen motiv šahovske ploče i klepsidre koji su dobro poznati motivi vučedolske kulture, a najprisutnija tehnika je brazdasto urezivanje i tehnika žigosanja (Dimitrijević, 1994:309-310). Na području lokaliteta Debelo Brdo pronađeni su kalupi za lijevanje proizvedeni od metala (Dimitrijević, 1994:315).

5.4.5. ŠUMADIJSKI TIP KASNE VUČEDOLSKE KULTURE

Ovaj južni tip kasne vučedolske kulture prisutan je na gradinskim nalazištima iz Đurđevačke glavice, Jasika i Velike gradine. Pronađeni oblici ukrašeni su po uzoru na oblike pronađene na tellu Trznica, a neke sličnosti se povlače i s Makó tipom čiji opis slijedi (Dimitrijević, 1994:310-311).

5.4.6. MAKÓ-TIP KASNE VUČEDOLSKE KULTURE

Lokaliteti ovoga tipa kasne vučedolske kulture pronađeni su na raznim područjima po Vojvodini, Mađarskoj, Slovačkoj, Češkoj... Teritorijalno zauzima veći prostor od ostalih tipova kasne vučedolske kulture. Eponimni lokalitet ovoga tipa nalazi se u Mađarskoj. Od grube keramike većinski su pronađeni primjeri trbušastih oblika s niskim vratom i zdjele. Zanimljivo je da fino posuđe uglavnom nije ukrašeno, a od oblika finoga posuđa pronađene su kupe na nozi, trbušasti vrčevi, bikonične zdjele i amfore. Što se tiče ukrašavanja, tu je većinski prisutno obično urezivanje, ali se javlja i ono brazdastoga tipa. Ipak, zbog rasprostranjenosti Makó-tipa, teško je govoriti o jedinstvenosti i „ukalupljenosti“ pronađenih oblika i njihovih ukrasa, uglavnom su prisutne razlike s obzirom na regiju u kojoj su predmeti pronađeni (Dimitrijević, 1994:311-312).

5.4.7. NYIRSÉG-TIP KASNE VUČEDOLSKE KULTURE

Posljednji tip kasne vučedolske kulture smješten je na područjima Mađarske i Slovačke. Unatoč širokom prostornom odstupanju od vučedolske početne jezgre, sličnost s tradicijom ukrašavanja je itekako prisutna. Pronađeni keramički oblici najviše nalikuju onima iz Makó-tipa (Dimitrijević, 1994:312-313).

6. ZAKLJUČAK

Eneolitik, razdoblje prapovijesti koje nasljeđuje kameno doba, metalurškom naprednosti dalo je preduvjete za nastanak brončanoga doba. Na samome kraju neolitičkoga razdoblja na scenu stupa vučedolska kultura, prvotno nazvana slavonskom kulturom, ali danas najpoznatijom po nazivu svojega eponimnoga lokaliteta (Dimitrijević, 1994:167-268). Vučedolska je kultura obilježila cijelo razdoblje i postala glavnim predstavnikom eneolitika.

Promatrajući kulturu iz perspektive godina u kojima je trajala, povlači se zaključak kako je bila svojevrsni fenomen. Odskakala je od okvira tadašnjih uobičajenih vremensko-prostornih granica i broja stanovnika. U to su vrijeme kulture bile rascjepkane i vrlo brzo su svoje mjesto prepuštale idućima, dok je vučedolska kultura većim dijelom bila izrazito povezana. Čak i u doba najveće ekspanzije, kada je nađena u najudaljenijim dijelovima od svoje ishodišne točke, prisutne su prvotne vučedolske karakteristike što se ogleda u dekoriranju i ornamentici te ponavljanju oblika posuda iz prijašnjih faza vučedolske kulture.

Keramička ostavština vučedolske kulture prva je asocijacija na njihovu kulturu. U nasljeđu su ostavili keramičke primjere široko poznatih razmjera. Tako je i vučedolska golubica, kulturna posuda pronađena na lokalitetu Vučedol, jedna od prvih, ako ne i prva, poveznica s kulturom. Također, tu je i posuda Orion, ponos grada Vinkovaca, otkrivena Durmanovim istraživačkim pothvatom 1978. godine na području lokaliteta Vinkovci-Hotel. Posuda Orion spektakularno je otkriće jer njezina ornamentika prikazuje prvi prikaz kalendara na indoeuropskome području.

Vučedolske kultura, nastala u doba previranja, u doba previranja je i okončala svoj vijek, ali je ostala vječna asocijacija na jedno cijelo razdoblje eneolitika.

7. LITERATURA

- DIMITRIJEVIĆ, Stojan, Vučedolska kultura, Slavenska naklada Privlačica, Vinkovci, 1994.
- DIMITRIJEVIĆ, Stojan, TEŽAK-GREGL, Tihomila, MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, Nives, Prapovijest, Naklada Naprijed d.d., Zagreb, 1998.
- DURMAN, Aleksandar, Vučedolski Orion i najstariji europski kalendar, Zagreb : Arheološki muzej ; Vinkovci : Gradski muzej ; Vukovar : Gradski muzej, 2000.
- DURMAN, Aleksandar, Vučedolski hromi bog: zašto svi metalurški bogovi šepaju?, Vukovar:Gradski muzej, 2004.
- DURMAN, Aleksandar, Vučedolska terina i Orion, (1999.), 1-9
- FORENBAHER, Stašo, Vučedol: graditeljstvo i veličina vučedolske faze naselja, Department of Anthropoloy, Southern Methodist University, Texas, Zagreb (1995.), 17-25
- HOTI, Marina, Vučedol – Streimov vinograd: magijski ritual i dvojni grob vučedolske kulture, (1994.), 183-203
- MARKASOVIĆ, Valentina, TOMIĆ, Dunja, Kulturni i ritualni aspekti vučedolske kulture, Rostra : časopis studenata povijesti Sveučilišta u Zadru, (2017.), 29-47
- MILOGLAV, Ina, Ervenica – dio naselja vučedolske kulture, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, (2007.), 27-48
- <http://proleksis.lzmk.hr/590/>, (zadnji posjet 5.8.2018.)
- <http://povijest.net/stojan-dimitrijevic/>, (zadnji posjet 20.8.2018.)
- <http://struna.ihjj.hr/naziv/arheoloski-horizont/32211/>, (zadnji posjet 20.8.2018.)
- <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=5169>, (zadnji posjet 20.8.2018.)
- <http://vucedol.hr/hr/vizija-i-misija/>, (zadnji posjet 21.8.2018.)
- <http://pogledaj.to/arhitektura/otvara-se-muzej-vucedolske-kulture/>, (zadnji posjet 21.8.2018.)
- <http://www.turizamvukovar.hr/index.php?stranica=224>, (zadnji posjet 22.8.2018.)
- <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi172598/>, (zadnji posjet 22.8.2018.)
- <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=25874>, (zadnji posjet 22.8.2018.)
- https://de.wikipedia.org/wiki/Franz_Fiala, (zadnji posjet 22.8.2018.)
- <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=9843>, (zadnji posjet 22.8.2018.)

- <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=54923>, (zadnji posjet 22.8.2018.)
- <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=25884>, (zadnji posjet 22.8.2018.)
- <https://medievistika.wordpress.com/predavaci/aleksandar-durman/>, (zadnji posjet 22.8.2018.)
- <http://struna.ihjj.hr/naziv/arsenska-bronca/33486/>, (zadnji posjet 22.8.2018.)
- <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=33384>, (zadnji posjet 22.8.2018.)
- <http://www.bastina-slavonija.info/TematskeCjeline.aspx?id=76>, (zadnji posjet 25.8.2018.)
- <http://vucedol.hr/hr/inkrustracije/> , (zadnji posjet 26.8.2018.)
-
- Slika 1: <https://sites.google.com/site/mismotudabivibilitamo/vucedol>, (zadnji posjet 26.8.2018.)
- Slika 2: <http://vucedol.hr/hr/vucedolske-kuca-kosara/>, (zadnji posjet 26.8.2018.)
- Slika 3: <http://vucedol.hr/hr/inkrustracije/>, (zadnji posjet 26.8.2018.)
- Slika 4: https://hr.metapedia.org/wiki/Vu%C4%8Dedolska_golubica, (zadnji posjet 9.8.2018.)
- Slika 5: <http://www.tz-vinkovci.hr/hr/multimedija/>, (zadnji posjet 10.8.2018.)

Zagreb, 27.8.2018.